

CARMEN DĂRĂBUȘ, ROMÂNIA

Key words: Shinto, rituals, purification, popular theater.

Japanese Folk Literature and Religious Doctrines

Summary

Japanese literature and cultivated literature had absorbed the history of myths and religious doctrines, from the ancient shamanism till the Shinto-Buddhist syncretism. It follows the rhythms of the history, rich in the peacetime and poor in the cloudy periods. A time low in cultured literature during the civil wars in XV-XVI centuries it's saved artistically by manifestations of popular literature, collected in the next centuries in anthologies having documentary value for ethnologists and historians. Literary species from the history of universal literature – as *haiku*, *Nô Theater* and *monogatari* have manifestations in folk literature also or they have even their origin in it.

Literatura populară japoneză și doctrinele religioase

Viața culturală și cea politico-militară au fost, în Japonia, multă vreme în strânsă legătură, urmând destinul marilor dinastii care au fondat și au condus poporul japonez – de la apariția primelor monumente de literatură niponă (care au coincis cu fondarea, la Nara, a primei capitale administrative și religioase) până în secolul XIX. În ciuda diversității de manifestare, formele literaturii artistice, inclusiv ale celei populare, au câteva trăsături constante ce reprezintă un mod aparte de a fi în lume: „Suplețea, echilibrul și realismul sunt caracteristici ale rasei japoneze; ea nu are un mod de gândire prăpăstios, dus până la periculoase excese – ea se oprește la timp, acționând

Templu budist, Japonia; foto: Carmen Dărăbuș

conform forțelor naturii sale”¹. De asemenea, influența artei, a religiei, a filosofiei chinezești, indiene și coreene a fost trecută prin filtrul autohton, creând opere originale, inspirate de viața cotidiană, acest lucru fiind valabil cu atât mai mult pentru literatura populară. Vechile mituri, zeii șintoști – *kami** - nenumărați, par a fi sacralizat întreg spațiul nipon, astfel că modul de viață ritualic și în contemporaneitate își poate avea originea în modul practic de raportare a lor la divinitate. Credințele populare și, implicit, literatura populară au fost puternic influențate, până la contopire, de acest spirit *kami*, astfel că, în mentalitatea rurală, orice casă era un înveliș material al divinității, devenind, în timp, un adevărat templu domestic, iar obiectele din casă – investite cu

---

¹ Entai Tomomatsu, *Le bouddhisme*, Librairie Félix Alcan, Paris, 1935, p. 36.

funcție sacră. Ceremoniile oficiate de șaman aveau loc inițial sub un arbore sacru, nu într-un templu construit, pentru că peisajul construit nu era, spre deosebire de natură, creație divină. Povestirile cu caracter mitologic au fost adunate în culegerea *Kojiki* (*Povești ale lucrurilor de demult*), dar elemente legendare există și în *Nihongi* (*Cronicile Japoniei*) – ambele de la începutul secolului X, e.n.

Rafinarea gustului, simplă, de altfel, întrucât există o înclinație nativă spre frumos și sensibilitate, fie ea și camuflată, în spațiul nipon este transpusă în culegerile de literatură anonimă de-a lungul secolelor. Forme rudimentare, improvizații literare puse pe ritmuri simpliste creează, în timp, două elemente ale metricii japoneze, care vor deveni o constantă preluată de alte forme poetice: combinarea unor grupuri de 5 și de 7 silabe, care va genera *tanaka* – o formă de poezie foarte scurtă, iar din aglutinarea mai multor *tanaka* într-o formă unică va rezulta *chôka*, o formă de poezie mai lungă. Această denumire dispăre în secolul X e.n., fiind înlocuită cu *waca* – poezie japoneză și cu *uta* – cântec. În secolul XVI apare *haiku*-ul, o formă poetică suspendată între *tanaka* și *chôka*, devenită emblematică pentru arta literară japoneză, practică în toate mediile sociale, lucru firesc, pentru că japonezii au calități artistice cultivate în mod tradițional și constant în afara meseriei lor „umilii muncitori niponi, după ce au muncit o zi întregă, nu uită, în momentele de odihnă, în locuințele strâmte, să compună câteva haikai pentru a uita oboseala zilei”². Majoritatea dintre ele cuprinse în antologii anonime, recuperate în timp, reprezintă un mod discret de a se raporta la lume și la evenimentele ei, dar nu lipsit de adâncime; ele traduc un gust instinctiv pentru frumos, fie el peisaj, obiect ori gest care trebuie prins în chingile delicate ale unui text pentru a-i opri trecerea: „O floare de rapiță,/ Una singură, răspândită/ La poalele unui pin”; „Pentru fiecare cineva/ Ce sursă de siestă, ah!/ Luna în toamnă”; „Lunii, un mâner/ dacă i-am pune, frumos/ Evantai”; „O floare căzută,/ La ramura sa o văd revenind:/ Dar nu, era un fluture”. Această formulă poetică va primi un conținut evanescent odată cu adoptarea budismului (încheiat la începutul secolului VIII e.n., după o confruntare dură, iterativă în istorie, cu șintoismul – cult al divinităților naturii și al strămoșilor, mai apropiat de spiritul popular decât budismul), venit în peninsula pe filieră coreeană, dar din surse chinezești și indiene. Pătrunderea sa adâncă în mentalitatea locului, procesul de interiorizare a acestei doctrine a fost reflectat în literatura populară: „O amplă culegere de povestiri populare, apărută în secolul al XII-lea și intitulată *Konjaku monogatari* (*Istorie ale trecutului*), prin multe din cele 28 de capitole ale sale se constituie în cea mai amplă istorie a budismului scrisă în limba japoneză până atunci”³ Conform învățăturilor budiste, totul este trecător; din această doctrină a învățat poporul nipon dragostea și respectul pentru natură și pentru animale într-o perioadă în care „europenii nu se gândeau decât la cuceriri”⁴. Și tot datorită budismului, vechea Japonie a învățat sensul universalității existenței, al lumii, drumul către perfecționarea de sine, drum pe care japonezii l-au parcurs apoteotic. Buna cunoaștere a filosofiei timpului, tributară budismului și impregnată mentalității populare arată calea de a acționa la momentul potrivit. Haiku-ul devine o adevărată oglindă care captează și păstrează măsura în care diversele doctrine și manifestări ale religiosului (șamanismul străvechi, șintoismul, budismul și budismul zen, confucianismul și taoismul, creștinismul) s-au infiltrat în spiritul poporului, pentru că, așa cum am spus, este singura specie literară practică în toate mediile sociale, poate chiar fără a interioriza (cu excepția măștrilor literaturii culte) faptul că produc artă literară. Mult timp sub influență budistă, concepția despre lume, viață, artă este dominantă peste o mie de ani, ea impregnând și formele de manifestare ale literaturii populare, mai apropiată, totuși, ca structură, de șintoismul raportat la natură, la ritmurile ei agrare și mai puțin la rațiunea intelectualistă pe care o induce budismul; însă budismul este acela care stimulează apariția și circulația genului literar *setstwa*** , povestiri transmise pe cale orală, fenomen specific literaturii populare. Odată cu Restaurația din 1868 (epoca Meiji), guvernul nipon a retras o mare parte din privilegiile acordate budismului și,

² Ibidem, p. 40.

³ Octavian Simu, *Budismul japonez. Istorie, doctrină, tradiții*, Ed. Herald, București, 2007, p. 388

⁴ Entai Tomomatsu, *Le bouddhisme*, Librairie Félix Alcan, Paris, 1935 p. 46.

sub pretextul unei separări de șintoism, a suprimat drepturile acestuia asupra templelor, intenționând vinderea pagodelor (devenite acum comori naționale) occidentalilor.

Încă de la fondarea ei, din Epoca Nara, a compilațiilor oficiale, până la Epoca Heian, literatura a fost apanajul aristocrației, al castelilor călugărilor și al samurailor (codul Bushido, care circulă pe cale orală⁵ și care este codul de comportament al samurailor este el însuși o formă de literatură populară, nu beletristică – deși include numeroase pasaje, în special pilde sugestive artistic, - ci morală, etică și filosofică). Această clasă socială avea nu doar un cod de comportament foarte precis, pe care trebuia să-l urmeze, ci și o literatură care i se adresa și care s-a dispersat în rândul maselor prin intermediul cântăreților ambulanți, care au introdus propriile lor inovații spontane: „În secolul XIII, recitarea epică, destinată în principiu clasei *bushi*, atinge, de fapt, un public mai larg. El se va alătura teatrului *nô**** din secolul următor”⁶, apărut în perioada lui Muromachi. Scenele acestui tip de teatru devin locuri de difuziune a literaturii culte și populare, care nu mai rămâne exclusiv o desfătare a claselor privilegiate. Teatrul *nô* a cunoscut un lung istoric

Peisaj japonez; foto: Carmen Dărăbuș

al formării sale pe structuri tipic și profund japoneze, începând cu dansurile de esență religioasă, cu dansurile rituale *shintô*, de gloriificare a divinităților naturii și a muncilor agricole, care au asimilat elemente de *sarugaku*****, derivat din *sangaku*. Acesta se divide în patru categorii: povestirile *biwa-hôshi*, colportate ori create de către povestitori ambulanți (călugări rătăcitori – „moines au *biwa*”⁷) care, începând din secolul XIII, pornind de la cronici istorice, creează epopei de lungă întindere. Inițial, după povestirile epice, cântau cântece cu un conținut similar fragmentelor narate; a doua categorie – *kugutsu-mawashi* – se ocupa de teatrul de marionete, din care se va dezvolta teatrul de păpuși mai târziu; a treia categorie – dansurile *shushi*, cu pretenții de exorcizare, vor fi punctul de plecare pentru dansurile *nô*; ultima categorie, *kyôgen*, farsele rudimentare, o mare parte dintre ele anonime, regăsite în teatrul european în *les chansons du geste* și în primele forme

⁵ Inazo Nitobé, *Bushido, codul samurailor*, Ed. Princeps, București, 1991, p. 8.

⁶ René Sieffert, *La littérature japonaise*, Ed. A. Colin, Paris, 1961, p. 96.

⁷ *Ibidem*, p. 85.

de *commedia dell'arte*. Din coregrafia lipsită de rafinament a *sarugaku*, se desprind, în secolul XIV, două orientări: *dengaku*, la origine, dansuri țărănești, rurale cu tematică agrară, urmând ciclurile agrare. El capătă un caracter mai elaborat, alternând dansurile exorciste cu farsele. Acest tip de dans poate fi văzut și în perioada contemporană în templele șintoiste din Japonia, unde au loc, cu ocazia diverselor sărbători (cum este cel de Anul Nou, la care am asistat), reprezentații artistice în special cu tematică agrară, alături de ritualurile de purificare, cu caracter religios, având rădăcini în vechea mitologie japoneză și în șintoismul dinaintea dominației budiste la nivel de doctrină: „purificarea este practica fundamentală a șintoismului, care a fost numită și religie a purificării”⁸. În Japonia, textele teatrului *nô* au avut, vreme de multe secole, o importanță neglijabilă, importante fiind celelalte elemente – cu caracter vizual și auditiv. De fapt, același lucru s-a întâmplat în istoria teatrului european, care își are originea în cor și se bazează la început pe eufonie și euritmie, tematica fiind una mitologică, legendară, abia mai târziu - una inspirată din istorie, iar dialogurile apar și mai târziu, ca literatură cultă, nu populară, pe când textele inițiale, dialogurile sunt anonime (în timp, apar și autori cunoscuți).

Odată cu secolul XVI, pe fondul războaielor interne și al rivalităților feudale, vechea oligarhie începe un proces ireversibil de dizolvare, care fragmentează țara, o altă clasă socială, cea a negustorilor – o burghezie în ascensiune economică și socială, începe să-și impună propriile gusturi. În plină perioadă de războaie civile interne, Japonia se redeschide schimburilor comerciale și culturale. Tipografiile apar în număr tot mai mare și publică, alături de cărți din literatura cultă, culegeri de literatură populară, povestiri, romane în stilul vechilor *monogatari*⁹, numită acum *sôshi*. La începutul secolului XVII este gata formată specia literară compozită numită *o.togi-sôshi*, care are ca punct de plecare vechi specii japoneze. La începutul secolului XVIII apare, la Osaka, prima culegere de 23 de povestiri anonime scrise între secolele XV-XVII aparținând acestui stil literar, cu caracter educativ, moralizator, adresată copiilor și femeilor. Până la sfârșitul secolului XIX s-au găsit în jur de 90 de povestiri de acest tip, care acoperă și salvează mai ales perioada războaielor civile, considerată multă vreme sterilă cultural, dar recuperată prin literatura populară. Ele conțin teme și motive răspândite în basmele și legende japoneze (cum e cea a frumoasei orfane căreia mama i-a acoperit capul cu un bol înainte de moarte pentru a o proteja, dar care câștigă afecțiunea prințului fermecat prin virtuți care pun în umbră neajunsul „vestimentar”), povești de dragoste, hagiografii, miracole, istorii despre animale cu comportamente din lumea umană, legende eroice, destine miraculoase (povești care se citesc copiilor de Anul Nou, pentru a le aduce noroc – faimoasă fiind povestea *Issumbôshi*). Tot în secolul XVII apar primele *kana-sôhi*, proză care se îndepărtează, în sfârșit, de nostalgiile trecutului, abordând o tematică actuală. Succesul traducerilor fabulelor lui Esop a fost atât de mare în Japonia, încât „un mare număr dintre ele au trecut în folclor și sunt, acum, considerate, autohtone”⁹ – dimensiunea scurtă și densă a acestor fabule foarte potrivită cu spiritul japonez, a facilitat asimilarea lor în literatura populară niponă sub numele de *Isopo-monogatari*. Paralel cu *sôshi*, se dezvoltă o specie dramatică, *jôhuri* (care contopește povestea eroică, povestea de dragoste și povestea miraculoasă într-o singură operă), care cunoaște o perioadă de tranziție prin *hei-kyoku*, povestiri recitate a căror tradiție se menține și în perioada contemporană. Ele au o importantă valoare documentară, oferind informații despre obiceiurile dintr-un anumit timp și loc, iar cele populare sunt și mai valoroase în acest sens prin spontaneitatea lor, prin absența preocupărilor preponderent estetice ori chiar istorico-politice dirijate.

Așadar „dezvoltarea literaturii japoneze urmează vicisitudinile istoriei: înfloritoare în perioade de pace și de prosperitate, ea trăiește eclipse și faze de declin în epocile tulburi și de războaie civile”¹⁰. Dar în același timp ea a fost mereu în strânsă legătură cu mitologia și religiile nipone, în special cu sincretismul șintoisto-budist, mai apropiat spiritului popular decât confucianismul și învățăturile zen. Perioada de înflorire și mai ales de fixare a literaturii populare

⁸ Edmond Rochedieu, *Le Shintoïsme et les nouvelles religions du Japon*, Editio-Service S.A., Genève, 1970, p. 97.

⁹ René Sieffert, *La littérature japonaise*, Ed. A. Colin, Paris, 1961, p. 101.

¹⁰ Roger Bersihand, *La littérature japonaise*, Presse Universitaire de France, 1956, p. 9-10.

japoneze umple tocmai vidul unei epoci „de eclipsă”, măcinată de războaie civile, care continuă să se manifeste artistic, pentru că arta este a doua lor natură, deși contemporaneitatea ar putea afirma că tehnologia este a doua natură; ele nu se exclud, ci creează o simbioză unică.

Note:

- *kami** - lumea spiritelor invizibile și puternice; pentru a intra în contact cu ele, purificarea este esențială, de unde și numeroase rituri șintoiste de purificare, ce își au originea în gestul de purificare al lui Izanagi, demiurgul care, alături de Izanami, prezidează crearea lumii terestre.

- *setswa*** - povestiri și legende impregnate puternic de elemente religioase, inegale ca valoare literară, dar valoroase ca sursă de documentare pentru etnologi și istorici; prima culegere apare în secolul X.

- *nô**** - originea acestui tip de teatru se află în vechile dansuri sacre, *kagura*, ivite din vechile mitologii japoneze; în timp, a preluat elemente din *sangaku*, forme de spectacol popular de divertisment, importate în Japonia din China în timpul Epocii Nara, iar în sec. XVI muzicii și dansului i se adaugă dialogul; durata spectacolului nu depășește o oră, uneori părțile fiind întrerupte pentru a relaxa spectatorii cu farse, bufonerii (*kyogen*), care vin din aceeași tradiție cu caracter popular - *sangaku*.

- *sarugaku***** - spectacole populare ce conțin dansuri parodice, numere de acrobatie, de jonglerie, dresură de animale etc. – numit și „dansul maimuțelor” datorită conținutului, nu de puține ori, vulgar.

- *monogatari****** - inițial termenul desemnează povestiri foarte scurte grupate în culegeri, apoi romane de lungă întindere. Specia se divide în linii mari, în două segmente: *utsubo-monogatari* (lungi, bazate pe un miraculos convențional); *ochikubo-monogatari* (compoziție mai rafinată, scurtă, sobră, exprimând o emoție autentică, spontană a autorilor necunoscuți).

Traducerile din limba franceză aparțin autoarei.

Ritual de purificare de Anul Nou, Templu shintoist; foto: Carmen Dărăbuș

Bibliografie

Barthes, Roland, *L'empire des signes*, Ed. Flammarion, Paris, 1980.

Bersihand, Roger, *La littérature japonaise*, Presse Universitaire de France, 1956.

Nitobé, Inazo, *Bushido, codul samurailor*, Ed. Princeps, București, 1991, trad. de C. Georgescu.

Pinguet, Maurice, *La mort volontaire au Japon*, Ed. Gallimard, Paris, 1991.

Revon, Michel, *Anthologie de la littérature japonaise: des origines au Xxe siècle*, Ed. Delagrave, Paris, 1919.

Rochedieu, Edmond, *Le shintoisme et les nouvelles religions du Japon*, Edito-Service S.A., Genève, 1970.

Sieffert, René, *La littérature japonaise*, Ed. A. Colin, Paris, 1961.

Simu, Octavian, *Mitologia japoneză. Un dicționar*, Ed. Saeculum I.O., București, 2005.

Simu, Octavian, *Budismul japonez. Istorie, doctrină și tradiții*, Ed. Herald, București, 2007.

Tomomatsu, Entai, *Le bouddhisme*, Librairie Félix Alcan, Paris, 1935.

Ritual shintô, Anul Nou; foto: Carmen Dărăbuș